

Piotr Majer (Olsztyn)

Przestępczość w Polsce w latach 1944–1956. Próba zestawień sumarycznych na podstawie materiałów własnych aparatu policyjnego

Przestępczość jest zjawiskiem niezmiernie rozległym, stąd podlega ona licznym systematyzacjom. Jedną z nich dotyczy rozmiarów przestępczości, rozumianej jako udział zachowań przestępczych w całokształcie działalności członków społeczeństwa. W jej ramach wyróżnia się z reguły przestępczość rzeczywistą¹, ujawnioną², stwierdzoną³ oraz osądzoną⁴. Trzy ostatnie rozmiary przestępczości są mierzalne, przy czym najwyższe wartości związane są z przestępczością ujawnioną, a najniższe – z osądzoną. Z kolei rozmiary przestępczości rzeczywistej są nieznanne, zarówno co do jej wielkości, jak i struktury. Przypomnienie tej podstawowej kategoryzacji rozmiarów przestępczości jest niezbędne, jako że uwagi na temat przestępczości w Polsce w latach 1944–1956 dotyczą przestępczości ujawnionej. Jej statystyczny obraz został zaprezentowany na podstawie materiałów własnych aparatu policyjnego, a w tym głównie w oparciu o zestawienia statystyczne przygotowane przez Biuro Kontroli i Analiz Komendy Głównej Milicji Obywatelskiej⁵, wewnętrzne

¹ Ogół czynów przestępczych, jakie zostały popełnione w danej jednostce czasu na określonym terenie.

² Ogół czynów, o których informacje uzyskały organy ścigania i na ich podstawie wszczęły postępowanie przygotowawcze. W tej grupie są także te, które zostały zakwalifikowane jako przestępstwa w chwili wszczęcia postępowania, chociaż w rzeczywistości nie były przestępstwami.

³ Ogół czynów, których charakter jako przestępstwa został potwierdzony w wyniku postępowania przygotowawczego.

⁴ Ogół czynów, których charakter przestępczy potwierdzono w wyniku postępowania sądowego.

⁵ *Przestępstwa zameldowane policji w latach 1924–1938 oraz przestępstwa zameldowane Milicji Obywatelskiej w latach 1945–1983*, oprac. E. Syzduł, wykresy E. Gajewski, Warszawa 1984.

opracowanie Biura „C”⁶, bilansujące działalność organów bezpieczeństwa PRL⁷, oraz materiały Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, opracowane przez D. Jarosza i T. Wolszę⁸. Bardzo pomocna była również praca M. Melezini, dotycząca punitowności polskiego wymiaru sprawiedliwości⁹.

Oparcie analizy o dość jednorodne źródła musi naturalnie rodzić pytanie o ich wiarygodność – głównie w związku z nie najlepszą reputacją ich wytwórców. Rodzaj prezentowanych danych w przywoływanych źródłach sceptycyzm ten neutralizuje, bowiem trudno przypuszczać, by w opracowaniach wewnętrznych (a tak były one z reguły ocechowane), prezentujących głównie dane statystyczne, dopuszczano się świadomej, znaczącej manipulacji.

Druga uwaga wstępna dotyczy zasadności merytorycznej odwołania się do wyżej wskazanych źródeł. Stały się one podstawą analizy w związku z ukształtowanym systemem prawnym powojennego państwa polskiego w obszarze prawa karnego. Można stwierdzić, że był on swoistą kompilacją rozwiązań funkcjonujących w II Rzeczypospolitej, na które począwszy od sierpnia 1944 r. nakładano nowy porządek normatywny recypowany z Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR)¹⁰. W efekcie składał się on – ów system prawny, z trzech podstawowych, następujących segmentów:

- przejętego z II Rzeczypospolitej Kodeksu Karnego z 1932 r., penalizującego czyny i zachowania o charakterze kryminalnym;
- rozbudowywanego zespołu aktów normatywnych, penalizujących zarówno negatywne zjawiska gospodarcze pierwszych lat powojennych (m.in. szaber), jak również wykorzystywanych do wspierania drogą represji karnej przebudowy stosunków własnościowych;
- rozbudowywanego zespołu aktów normatywnych, penalizujących czyny i zachowania o charakterze politycznym.

⁶ Jednostka organizacyjna Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, działająca jako samodzielny pion (pod różnymi nazwami) w latach 1955–1990, zajmująca się prowadzeniem ewidencji operacyjnej głównie na potrzeby Służby Bezpieczeństwa. Po reorganizacji z 1965 r. jednostka na użytek zewnętrzny występowała jako Centralne Archiwum MSW (w związku z przejściem zadań tej komórki, istniejącej w latach 1950–1965).

⁷ *Zestawienia ilościowe obrazujące działalność antypaństwową i przeciwdziałanie organów bezpieczeństwa w latach 1944–1968*, oprac. zespół Biura „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1969.

⁸ *Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym 1945–1954. Wybór dokumentów*, wstęp i opracowanie D. Jarosz i T. Wolsza, Warszawa 1995.

⁹ M. Melezini, *Punitowność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003.

¹⁰ Szerzej wyjaśniam to i uzasadniam w: P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957. Geneza, organizacja, działalność, miejsce w aparacie władzy*, Olsztyn 2004, s. 215–216.

Powojenny aparat policyjny, w praktyce, wspieranej wewnętrznymi z reguły zapisami normatywnymi, dokonał swoistej specjalizacji w rozpoznawaniu i ściganiu sprawców wyróżnionych kategorii czynów uznawanych za przestępcze. Penalizowana działalność o charakterze gospodarczym była bowiem domeną Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, działalność motywowana politycznie lub za taką uważana została pozostawiona do niemal wyłącznej właściwości aparatu bezpieczeństwa publicznego, natomiast MO zajmowała się w największym stopniu zwalczaniem przestępczości kryminalnej.

1. ZAGROŻENIE PRZESTĘPCZOŚCIĄ KWALIFIKOWANĄ JAKO KRYMINALNA

Podstawowa kategoryzacja czynów uznanych za przestępcze w powojennej Polsce w rozumieniu zdarzeń kryminalnych wynikała z zachowania kodeksu karnego z 1932 r.¹¹ W części szczegółowej wyróżniał on 25 rodzajów przestępstw, przy czym w nowych warunkach ustrojowo-prawnych odwoływano się głównie do przepisów dotyczących: przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu – rozdz. XXV, fałszowania pieniędzy, papierów wartościowych, znaków urzędowych i narzędzi mierniczych – rozdz. XXVII, nierządu – rozdz. XXXII, przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu – rozdz. XXXV, przestępstw przeciwko mieniu – rozdz. XXXIX. Część z regulacji, wobec braku przydatności w nowych realiach ustrojowo-społecznych, była uzupełniana nowymi normami; przepisy rozdziału XXVI dotyczącego przestępstw przeciw uczuciom religijnym, zostały np. uchylone w wyniku przyjęcia 5 sierpnia 1949 r. dekretu o ochronie wolności sumienia i wyznania¹².

Począwszy od 1944 r. wspomniane regulacje kodeksowe były uzupełniane i uszczegółowiane aktami niższej rangi. Praktyka ta, charakterystyczna dla porządku rewolucyjnego, została zapoczątkowana rozkazem uznającym produkcję samogonu nie tylko za przestępstwo przeciw skarbowi państwa, ale również za sabotaż gospodarczy. Tym samym rozkazem polecono zamknięcie olejarni nieuprawnionych do produkcji płodów oleistych¹³. Trybem tym normowane były od tam kolejne powinności aparatu policyjnego, w tym m.in. dotyczące zapobiegania kradzieżom samochodowym i ścigania złodziei samochodowych oraz odnoszące się do zjawiska narkomanii¹⁴.

¹¹ Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 571, *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny*.

¹² Dz.U. z 1949 r., nr 45, poz. 334, *Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania*.

¹³ P. Majer, *Milicja Obywatelska 1944–1957...*, s. 217.

¹⁴ *Ibidem*.

Przestępczość o charakterze kryminalnym w pierwszych latach powojennych, wyczerpująca przepisy kodeksu karnego, musiała być bardzo znacząca, co wynikało głównie z procesów społecznych właściwych dla tego okresu. Nie znajduje to jednak potwierdzenia w statystycznym obrazie przestępczości sporządzonym przez MO. Według jej sumarycznych danych w 1945 r. zostało popełnionych 265962 przestępstw¹⁵, z następującą kodeksową kwalifikacją: zabójstwo dokonane – 8411, dzieciobójstwo – 98, rozbój – 26471, uszkodzenie ciała – 10073, fałszerstwo – 2796, oszustwo – 1272, kradzież – 121729, nierząd – 2549. Co charakterystyczne, wedle tej samej statystyki zagrożenie przestępczością w kolejnych dwóch latach nieznacznie, ale systematycznie malało. W 1946 r. odnotowano bowiem popełnienie 239954 przestępstw, w 1947 r. – 227175 przestępstw. Odwrócenie tej tendencji nastąpiło dopiero w 1948 r., kiedy to odnotowano 229432 przestępstwa. W 1949 r., liczba czynów zabronionych wzrosła do 244516. W 1950 r. liczba przestępstw ponownie spadła do niewiele ponad 200 tys., ale ten regres nie był trwały.

Kategoryzację przestępstw odnotowanych przez MO w latach 1945–1950 prezentuje tabela 1, wskaźnik ich struktury – tabela 2., a współczynnik na 100 tys. ludności – tabela 3.

Tabela 1. Przestępstwa zameldowane Milicji Obywatelskiej w latach 1945–1950

Rodzaj Przestępstwa	1945 r.	1946 r.	1947 r.	1948 r.	1949 r.	1950 r.
Ogółem	265 962	239 954	227 175	229 432	244 515	203 376
Zabójstwa dokonane	8.411	7.146	2.812	1.345	1.088	901
Dzieciobójstwo	98	358	434	350	348	288
Rozbój	26471	23987	10231	5224	3018	2 089
<i>w tym z bronią</i>	*	2.564	657	332	218	597
Uszkodzenie ciała	10073	7385	6048	5589	5590	3 434
Fałszerstwo	2796	12780	7367	3977	2230	2 051
Oszustwo	1272	2203	2165	2628	3140	3 141
Kradzież ogółem	121729	139594	128310	119538	118127	101 266
<i>w tym kieszonkowa</i>	6572	8286	6250	5875	6141	5 736
<i>mieszkaniowa</i>	*	43064	44089	34708	31186	24 533
Nierząd	2549	978	945	1143	1523	1 179

Źródło: *Przestępstwa zameldowane Policji w latach 1924–1938 oraz przestępstwa zameldowane Milicji Obywatelskiej w latach 1945–1983*, Warszawa 1984 r., s. 33.

¹⁵ *Przestępstwa zameldowane Policji w latach 1924–1938...*, s. 33. W 1938 r. Policja Państwa przyjęła zgłoszenia o 596392 przestępstwach. Jeśli przyjąć tą wielkość za punkt odniesienia do 1945 r. to MO odnotowała wówczas 45% przestępstw w stosunku do 1938 r.

Tabela 2. Wskaźnik struktury przestępstw w latach 1945–1950

Rodzaj przestępstwa	1945 r.	1946 r.	1947 r.	1948	1949	1950
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Zabójstwo	3,2	3,0	1,2	0,6	0,4	0,4
Dzieciobójstwo	00,3	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
Rozbój	9,9	10,0	4,5	2,3	1,2	1,0
<i>w tym z bronią</i>	*	1,1	0,3	0,1	0,1	*
Uszkodzenie ciała	3,8	3,1	2,7	2,4	2,3	1,7
Falszerstwo	1,0	5,3	3,2	1,7	0,9	1,0
Oszustwo	0,5	0,9	0,9	1,1	1,3	1,5
Kradzież ogółem	45,8	58,2	56,5	52,1	48,3	49,9
<i>w tym: kieszonkowa</i>	2,5	3,4	2,7	2,6	2,5	2,6
<i>mieszkaniowa</i>	*	17,9	19,4	15,1	12,7	12,1
Nierząd	0,9	0,4	0,4	0,5	0,6	0,6

Źródło: *Przestępstwa zameldowane...*, s. 36–37.

Tabela 3. Współczynnik przestępstw na 100 tys. ludności w latach 1945–1950

Rodzaj przestępstwa	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Ogółem	1.113,0	1.015,0	956,4	947,6	993,4	812,4
Zabójstwo	35,2	30,2	11,8	5,5	4,3	3,6
Dzieciobójstwo	0,4	1,5	1,8	1,4	1,4	1,1
Rozbój	110,8	101,5	43,1	21,6	12,3	8,3
<i>w tym z bronią</i>	*	10,8	2,8	1,4	0,9	2,4
Uszkodzenie ciała	43,1	31,2	25,5	23,1	22,7	13,7
Falszerstwo	11,7	54,1	31,0	16,4	9,1	8,2
Oszustwo	5,3	9,3	9,1	10,8	12,7	12,5
Kradzież ogółem	509,4	590,5	540,2	493,7	479,9	404,5
<i>w tym: kieszonkowa</i>	27,5	35,0	26,3	24,3	24,9	22,9
<i>mieszkaniowa</i>	*	182,2	185,6	143,3	126,7	98,0
Nierząd	10,7	4,1	4,0	4,7	6,2	4,7

Źródło: *Przestępstwa zameldowane ...*, s. 36–37.

Począwszy od 1951 r. nastąpił wyraźny statystyczny przyrost przestępczości kwalifikowanej jako kryminalna – o około 100 tys. czynów. Progresja ta nie była jednak wynikiem skokowej kryminalizacji życia społecznego, lecz konsekwencją zmiany właściwości Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, która straciła wówczas uprawnienia organu śledczego. Zostały one przejęte przez MO, co w statystyce równało się owym dodatkowym 100 tysiącom przestępstw.

Pomijając ów przyrost statystyczny, przestępczość określana mianem kryminalnej zachowała generalnie swoją uprzednią strukturę. Zdecydowanie najpowszechniejszym przestępstwem była kradzież na szkodę osób prywatnych, bowiem zdarzeń o tym charakterze odnotowywano rocznie w granicach 100 000. Ze względu na przedmiot kradzieży bądź sposób jej dokonania wyróżniano 5 najczęściej występujących jej form w postaci: kradzieży mieszkaniowej, kradzieży kieszonkowej, kradzieży kasowej, kradzieży środka lokomocji oraz kradzieży koni i bydła. Cztery pierwsze formy dominowały, co oczywiste, w miastach, gdy piąta dotyczyła niemal wyłącznie terenów wiejskich. Zabór mienia w statystycznie około 15 000 zdarzeń połączony był z włamaniem. Dotyczyło to w całości kradzieży kasowych, których liczba bezwzględna była jednak niewielka – oscylowała wokół 100 rocznie. Największa część kradzieży z włamaniem była dokonywana do mieszkań prywatnych – około 50%¹⁶ oraz komórek i strychów – około 36%. Pozostałe określano jako „do innych pomieszczeń”, wśród których znajdowały się też kościoły – rocznie około 0,8%; w przeliczeniu na wartości bezwzględne oznaczało to około 100 takich czynów¹⁷.

Biorąc pod uwagę straty materialne, jakie ponosili okradzeni, najbardziej dotkliwą formą tego przestępstwa była kradzież z włamaniem; poszkodowani wykazywali szkody wynoszące około 170 mln zł w skali roku. W wyniku działalności wykrywczej, poszkodowani odzyskiwali przeciętnie ponad 10% utraconych dóbr. W statystycznie 40% takich zdarzeń ich sprawcami byli zawodowi włamywacze, o czym świadczyły używane przez nich narzędzia (nożyce do cięcia metali, lewarki) oraz stosowane metody. Pozostałe włamania przynosiły mniejsze straty i były określane jako prymitywne. Dotyczyło to w największym stopniu włamań do komórek i strychów, dokonywanych poprzez urwanie kłódek czy wybicie szyb. Ich sprawcami byli z reguły młodociani, okazjonalni przestępcy¹⁸.

¹⁶ Kradzież mieszkaniowa miała kilka odmian: z wykorzystaniem niedomkniętego okna lub drzwi balkonowych, wejścia do mieszkania pod fałszywym pretekstem, wreszcie tzw. okazjonalna – wskutek nieuwagi mieszkańców.

¹⁷ Instytut Pamięci Narodowej Biuro Udostępniania i Archiwizowania Dokumentów (IPN BU-iAD), MSW I sygn. 109, Sprawozdanie z działalności MO w 1955 r., s. 13–15.

¹⁸ Na ogólną liczbę ujawnionych sprawców tego rodzaju przestępstw około 50% nie miało ukończonych 25 lat, a 17% spośród nich nie miało ukończonych 17 lat.

Drugą co do ilości kategorię wykazywanych przestępstw stanowiły tzw. urzędnicze. Były odnotowywane w liczbie zbliżonej do 20 000 rocznie i kwalifikowane z reguły z odwołaniem się do dwóch pierwszych paragrafów art. 286 k.k. Pierwszy z nich dotyczył niedopełnienia przez urzędnika obowiązków, w wyniku czego szkodę poniósł interes publiczny lub prywatny¹⁹. Drugi wyczerpywał znamiona korupcji²⁰. Inne przestępstwa urzędnicze występowały rzadziej – w liczbie zbliżonej do 500, co stanowiło około 3%. Szkody ponoszone w wyniku tych przestępstw były zbliżone do ponoszonych w wyniku kradzieży i wyrażane wielkością zbliżoną do 150 mln zł. Niższa natomiast była wartość odzyskanych strat, bo szacowano ją na około 5 mln zł, co równało się 3% utraconych korzyści.

Z przestępstw rzadszych od dwóch poprzednich najgroźniejsze, bo niekiedy z nieodwracalnymi skutkami, były te określane mianem skierowanych przeciwko życiu i zdrowiu. Występowały w liczbie zbliżonej do 10 000 rocznie. Dominowały wśród nich rozboje i uszkodzenia ciała. Ponieważ ta ostatnia kategoria – kwalifikowana z art. 235 i 236 k.k.²¹ – była z reguły następstwem bójek i innych podobnych zdarzeń, określano ją najczęściej pozakodeksowym mianem tzw. chuligaństwa.

Nieodwracalnym rodzajem czynu przeciwko życiu i zdrowiu jest zabójstwo. W latach 1949–1951 notowano ich rocznie około 1 000, a w kolejnych trzech latach blisko 700. Były dzielone na dokonane na tle rabunkowym, w wyniku chuligaństwa bądź z innych pobudek. Ta ostatnia kategoria była najliczniejsza; do „innych pobudek” zaliczano spory na tle majątkowym, zatargi rodzinne lub sąsiedzkie, zemsta, zawód miłosny, zboczenie seksualne oraz bez ustalonych motywów. Przeciętnie około 65% zabójstw popełniano z powodów tak kwalifikowanych. Zabójstwa określane jako będące następstwem chuligaństwa obejmowały około 20% tych czynów. Kwalifikowane w ten sposób czyny popełniane były pod wpływem alkoholu, w sytuacjach towarzyskich (zabawy, festyny, biesiady). Okoliczności tych zdarzeń powodowały, że miały one miejsce częściej na wsiach niż w miastach. Ostatnia grupa zabójstw – na tle rabunkowym – występowała w miastach i w jej przypadku ujęcie i ukaranie winnych było najtrudniejsze, ponieważ sprawcy, wywodzący się najczęściej ze środowiska przestępczego, zwykle swój

¹⁹ Art. 286 § 1, stanowił: „Urzędnik, który przekraczając swą władzę lub nie dopełniając obowiązku, działa na szkodę interesu publicznego lub prywatnego, podlega karze więzienia do lat 5.”

²⁰ Art. 286 § 2, w nawiązaniu do poprzedniego, stanowił: „Jeżeli sprawca działa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej dla siebie lub innej osoby, podlega karze więzienia do lat 10.”

²¹ Stanowiły one: art. 235 „Kto pozbawia człowieka wzroku, słuchu, mowy, zdolności płodzenia albo powoduje inne trwałe kalectwo...podlega karze więzienia do lat 10”; art. 236 „Kto powoduje uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia, które nie zagrażają życiu...podlega karze więzienia do lat 5.”

czyn planowali i przygotowywali.. Podobne problemy sprawiała inna specyficzna kategoria zabójstwa: dzieciobójstwo.

Kategoryzację scharakteryzowanych wyżej przestępstw prezentuje tabela 4., wskaźnik ich struktury – tabela 5., zaś współczynnik na 100 tys. ludności – tabela 6.

Tabela 4. Przestępstwa zameldowane Milicji Obywatelskiej w latach 1951–1956

Rodzaj przestępstwa	1951 r.	1952 r.	1953 r.	1954 r.	1955 r.	1956 r.
Ogółem	323 505	351 476	341 658	339 349	339 840	369 194
Zabójstwo	1 149	751	701	749	707	681
<i>w tym na tle: rabunkowym</i>	*	39	*	47	*	51
<i>chuligańskim</i>	*	*	*	184	*	166
Dzieciobójstwo	*	*	72	57	88	66
Rozbój	2 186	1 405	1 455	2 066	2 503	2 905
<i>w tym z bronią</i>	*	671	*	481	597	553
Uszkodzenie ciała	*	*	*	4 701	7 248	8 163
Nierząd	2 137	1 984	2 049	1 803	1 710	1 375
<i>w tym zgwałcenie</i>	1 022	878	*	*	*	*
Falszerstwo	3 806	*	2 933	1 667	*	3 495
Oszustwo	4 650	4 360	3 174	3 104	3 121	4 152
Kradzież ogółem	123 464	134 028	165 674	176 834	195 082	198 896
<i>na szkodę gospodarki społecznej</i>	41 472	51 396	75 737	80 527	82 827	86 621
<i>na szkodę osób prywatnych</i>	81 992	82 632	89 937	96 307	112 255	112 275
<i>w tym kradzież: kieszonkowa</i>	7 281	6 860	7 275	9 325	9 215	7 119
<i>mieszkaniowa</i>	19 982	18 867	18 983	19 188	19 596	20 282
Kradzież z włamaniem ogółem	20 891	21 845	22 497	25 835	32 343	29 463
<i>do obiektów uspołecznionych</i>	6 676	7 577	8 594	10 958	13 888	14 912
<i>do obiektów prywatnych</i>	14 215	14 268	13 903	14 877	18 445	14 551
Pożar i podpalenia	14 128	12 230	12 823	9 706	*	11 169
Przestępstwa urzędnicze	21 814	23 679	23 971	21 536	16 690	14 696
Spekulacja	*	20 270	*	11 439	15 436	18 244
Samobójstwo	1 403	931	846	816	788	927

Źródło: *Przestępstwa zameldowane ...*, s. 38.

Tabela 5. Wskaźnik struktury przestępstw w latach 1951–1956

Rodzaj przestępstwa	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Zabójstwo	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Dzieciobójstwo	*	*	0,02	0,01	0,02	0,01
Rozbój	0,7	0,4	0,4	0,6	0,7	0,8
Uszkodzenie ciała	*	*	*	1,4	2,1	2,2
Nierząd	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,4
<i>w tym zgwałcenie</i>	<i>0,3</i>	<i>0,2</i>	<i>*</i>	<i>*</i>	<i>*</i>	<i>*</i>
Falszerstwo	1,2	*	0,8	0,5	*	0,9
Oszustwo	1,4	1,2	0,9	0,9	0,9	1,1
Kradzież – ogółem	38,2	38,1	48,5	52,1	57,4	53,9
<i>na szkodę gosp. uspołecznionej</i>	<i>12,8</i>	<i>14,6</i>	<i>21,2</i>	<i>23,7</i>	<i>24,4</i>	<i>23,5</i>
<i>na szkodę osób prywatnych</i>	<i>25,4</i>	<i>23,5</i>	<i>26,3</i>	<i>28,4</i>	<i>33,0</i>	<i>30,4</i>
<i>w tym kradzież: kieszonkowa</i>	<i>2,2</i>	<i>1,9</i>	<i>2,1</i>	<i>2,7</i>	<i>2,7</i>	<i>1,9</i>
<i>mieszkańcowa</i>	<i>6,2</i>	<i>5,4</i>	<i>5,5</i>	<i>5,6</i>	<i>5,8</i>	<i>5,5</i>
Kradzież z włamaniem – ogółem	6,4	6,2	6,6	7,6	9,5	8,0
<i>do obiektów uspołecz-nionych</i>	<i>2,1</i>	<i>2,1</i>	<i>2,5</i>	<i>3,2</i>	<i>4,1</i>	<i>4,0</i>
<i>do obiektów prywatnych</i>	<i>4,3</i>	<i>4,1</i>	<i>4,1</i>	<i>4,4</i>	<i>5,4</i>	<i>4,0</i>
Pożar i podpalenie	4,4	3,5	3,7	2,8	*	3,0
Przestępstwo urzędnicze	6,7	6,7	7,0	6,3	4,9	4,0
Spekulacja	*	5,8	*	3,4	4,5	4,9

Źródło: *Przestępstwa zameldowane...*, s. 41, 47.

Tabela 6. Współczynnik przestępstw na 100 tys. ludności w latach 1951–1956

Rodzaj przestępstwa	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Ogółem	1.268,3	1.351,8	1.288,7	1.256,4	1.233,5	1.314,1
Zabójstwo	4,5	2,9	2,6	2,8	2,6	2,4
<i>W tym na tle: rabunkowym</i>	<i>*</i>	<i>0,15</i>	<i>*</i>	<i>0,17</i>	<i>*</i>	<i>0,18</i>
<i>chuligańskim</i>	<i>*</i>	<i>*</i>	<i>*</i>	<i>0,7</i>	<i>*</i>	<i>0,6</i>
Dzieciobójstwo	*	*	0,3	0,2	0,3	0,2

Rozbój	8,6	5,4	5,5	7,6	9,1	10,3
<i>w tym z bronią</i>	*	2,6	*	1,8	2,2	2,0
Uszkodzenie ciała	*	*	*	17,4	26,3	29,1
Nierząd	8,4	7,6	7,7	6,7	6,2	4,9
<i>w tym zgwałcenie</i>	4,0	3,4	*	*	*	*
Falszerstwo	14,9	*	11,1	6,2	*	12,4
Oszustwo	18,2	16,8	12,0	11,5	11,3	14,8
Kradzież – ogółem	484,0	515,5	624,9	654,6	708,1	708,3
<i>na szkodę gosp. społecznej</i>	162,6	197,7	285,7	298,1	300,6	308,5
<i>na szkodę osób prywatnych</i>	321,4	317,4	339,2	356,5	407,5	399,8
<i>w tym kradzież: kieszonkowa</i>	28,5	26,4	27,4	34,5	33,4	25,3
<i>mieszkaniowa</i>	78,3	72,6	71,6	71,0	71,1	72,2
Kradzież z włamaniem – ogółem	81,9	84,0	84,8	95,6	117,4	104,9
<i>do obiektów społecznych</i>	26,2	29,1	32,4	40,6	50,4	53,1
<i>do obiektów prywatnych</i>	55,7	54,9	52,4	55,0	67,0	51,8
Pożar i podpalenie	55,4	47,0	48,4	35,9	*	39,8
Przestępstwo urzędnicze	85,5	91,1	90,4	79,7	60,6	52,3
Spekulacja	*	78,0	*	42,3	56,0	65,0
Samobójstwo	5,5	3,6	3,2	3,0	2,9	3,3

Źródło: *Przestępstwa zameldowane ...*, s. 40, 46.

Przestępczość oprócz swojej struktury ma również pewną dynamikę. Ta z lat 1945–1956 generalnie nie ulegała znaczącym wahaniom. Procentowe wartości poszczególnych czynów popełnianych w stosunku do roku poprzedniego notowały odstępstwa w granicach 10–20%. Były jednak też różnice trudne do wytłumaczenia. Najbardziej znacząca dotyczyła fałszerstw, których liczba w 1946 r. w stosunku do roku poprzedniego miała wzrosnąć o 457%. Z kolei w 1952 r. znacząco spadła – w stosunku do 1951 r. – liczba zabójstw, o 35%. Skokowy wzrost przestępczości w 1951 r. był z kolei spowodowany sygnalizowaną wyżej zmianą właściwości Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym.

Tabela 7. Wskaźnik dynamiki niektórych przestępstw w latach 1945–1956

Rodzaj przestępstwa	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
	Procent w stosunku do roku poprzedniego											
Wartość bezwzględna	265 962	90.2	94.7	101.0	106.6	83.2	159.1	108.6	97.2	99.3	100.1	108.6
Ogółem	8 411	85.0	39.3	47.8	79.4	84.4	127.5	65.4	93.3	106.8	94.4	96.3
Zabójstwo	26 471	90.9	42.6	51.1	57.8	69.2	104.6	64.3	103.5	142.0	121.1	116.1
Rozbój	2 796	457.1	57.6	54.0	56.1	92.0	185.6	*	*	56.8	*	*
Fakuszerstwo	1 271	173.2	98.3	121.4	119.5	100.0	148.8	93.8	72.8	97.8	100.5	133.0
Oszustwo	121 729	114.7	91.9	93.2	98.8	85.7	121.9	108.5	123.6	106.7	110.8	101.9
Kradzieżogółem	6 572	126.1	75.4	94.0	104.5	93.4	126.9	94.2	106.0	128.2	98.8	77.2
<i>W tym: kieszonkowa</i>	43 064	*	102.4	78.7	89.8	78.7	81.4	94.4	100.6	101.1	102.1	103.5
<i>mieszaniowa</i>	2 549	38.4	96.6	120.9	132.2	77.4	181.2	92.8	103.3	88.0	88.0	80.4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie, *Przestępstwa zameldowane* ..., s. 33, 39, 43.

2. ZAGROŻENIE PRZESTĘPCZOŚCIĄ KWALIFIKOWANĄ JAKO GOSPODARCZA

Jak zaznaczono na wstępie, w egzekwowaniu powojennego porządku polityczno-prawnego oraz społeczno-gospodarczego uczestniczyła m.in. Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym (KSdWzNiSG). Powołana dekretem z 16 listopada 1945 r.²², miała za zadanie „wykrywanie i ściganie przestępstw godzących w interesy życia gospodarczego i społecznego Państwa, a zwłaszcza: przywłaszczenia, grabieży mienia publicznego albo będącego pod zarządem publicznym, korupcji, łapownictwa, spekulacji i tzw. szabrownictwa”²³. Przy realizacji tych celów pełniła jednocześnie rolę organu śledczego oraz orzekającego²⁴. Te ostatnie uprawnienia Komisji zostały znacząco rozszerzone wraz z rozpoczęciem bitwy o handel²⁵. Podstawowa dla tej akcji ustawa „O zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym”²⁶, dawała jej prawo do wymierzania grzywny przewidzianej w ustawie, a na poczet zabezpieczenia tych roszczeń, zajmowania majątku obwinionego. Komisja była też władna orzec o przypadku towarów pochodzących z tak rozumianego przestępstwa oraz urządzeń przedsiębiorstwa stanowiących własność obwinionego, jak również pozbawić uprawnień handlowych i prawa do zajmowania lokalu handlowego. W przypadku nieściągalności orzeczonej grzywny Komisja miała obowiązek zamienić ją na obóz pracy do 2 lat, niezależnie od ewentualnego orzeczenia o skierowaniu do obozu na 2 lata, co w sumie uprawniało ją do osadzenia obwinionego z ustawy o spekulacji w obozie pracy na 4 lata. Zakres zadań Komisji oraz sposób ich wypełniania pozwala stwierdzić, że była specyficzną częścią

²² Dz.U. z 1945 r. nr 53, poz. 302, Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do walki z nadużyciami i szkodnictwem gospodarczym.

²³ Ibidem.

²⁴ Ustawą z 20 czerwca 1950 r. O zmianie dekretu z 16 XI 1945 r. o utworzeniu i zakresie działania Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami Szkodnictwem Gospodarczym, odebrano jej uprawnienia śledcze, poszerzając jednak jej kompetencje *quasi-sądowe*, w postaci rozszerzenia prawa terenowych delegatur Komisji do „rozpoznawania spraw o przestępstwa godzące w interesy życia gospodarczego lub społecznego państwa, a zwłaszcza o przywłaszczenie mienia społecznego, korupcję, łapownictwo, spekulację i powodowanie paniki w celu szkodenia interesom mas pracujących; Dz.U. z 1950 r. nr 38, poz. 350.

²⁵ Polityka gospodarcza mająca na celu ograniczenie i wyeliminowanie sektora prywatnego, którego istnienie miało według PPR grozić odrodzeniem się kapitalizmu. Zapoczątkowało ją wystąpienie Hilarego Minca na plenum KC PPR 13 i 14 kwietnia 1947 r. W tym celu 2 czerwca 1947 r. uchwalono trzy ustawy: w sprawie zwalczania drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym, o obywatelskich komisjach podatkowych i lustratorach społecznych, o zezwoleniach na prowadzenie przedsiębiorstw handlowych i budowlanych.

²⁶ Dz.U. z 1947 r. nr 43, poz. 218, Ustawa z dnia 2 czerwca 1947 r. o zwalczaniu drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym.

aparatu represji – określana też zasadnie mianem *quasi*-sądowej – zwalczającą zarówno nieaprobowane na gruncie politycznym formy aktywności gospodarczej, jak i przestępcze działania o tym charakterze. W tym sensie rezultaty jej działalności uzupełniały obraz zagrożenia przestępczością w omawianym okresie.

KSdWzNiSG na podstawie scharakteryzowanych wyżej dyspozycji normatywnych, a także przybliżonych mechanizmów działania, rozpoznała w latach 1946–1949 ogółem 267 191 spraw²⁷. Podstawą były doniesienia, które wpływały do niej kolejno: w 1946 r. – 18 363 doniesień, w 1947 r. – 73 781, w 1948 r. – 95 234, w 1949 r. – 80 813.

Interesujące były źródła informacji o zachowaniach pozostających w zainteresowaniu Komisji, przy czym dane pozwalające na dokonanie takiej analizy obejmują lata 1946–1949. Na 268 191 uzyskanych w tym czasie doniesień najczęściej, bo 121 943, wpłynęło od instytucji społecznych. Niewiele mniej, bo 97 048 dostarczyły urzędy państwowe i samorządowe. Zdecydowanie najmniej wydajne były dwa ostatnie wyróżniane podmioty pozyskiwania informacji, tj. działalność własna Komisji, która przyniosła 29 332 informacji oraz doniesienia od osób prywatnych – 19 768. Przy tej ostatniej wielkości należy zaznaczyć, iż skłonność społeczeństwa do wspierania działalności Komisji, mierzona w procentach, z każdym rokiem malała. W 1946 r. osoby prywatne dostarczyły 5 191 doniesień, co równało się 28,3% ogółu takich informacji; w 1947 r. liczba ta zwiększyła się do 6 511, ale stanowiło to już tylko 8,8% ogółu doniesień; w 1948 r. obywatele informowali o 6 190 sprawach, co dawało 6,5% wszystkich zawiadomień, w 1949 r. z tego źródła pochodziło 1 876 doniesień, co równało się 2,3% informacji. Kategoryzację charakteryzowanych źródeł uzyskiwania informacji, pozostających w zainteresowaniu Komisji zawiera tabela 8.

Tabela 8. Wpływ doniesień do delegatur

Wpływ doniesień	1946 r.		1947 r.		1948 r.		1949 r.	
	Liczba doniesień	%	Liczba doniesień	%	Liczba doniesień	%	Liczba doniesień	%
Z urzędów państwowych i samorządowych	11 395	62,0	30 154	40,9	28 119	29,5	27 380	33,9

²⁷ Suma na podstawie danych zawartych w dwóch sprawozdaniach: Działalność Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym w liczbach za lata 1946–1948 oraz Działalność Komisji Specjalnej za okres I–XII 1949 r., obydwie [w:] AAN, KSdWzNiSG, teczką 25, Sprawozdania statystyczne roczne i wieloletnie z działalności Komisji Specjalnej, s. 53–71; drugie: teczką 18, Sprawozdania roczne i inne (opisowe i statystyczne) z działalności Komisji Specjalnej, s. 202–205. Zob. także *Komisja Specjalna do Walki z ...*, s. 98.

Z instytucji społecznych	1 777	9,7	18 676*1	25,3	55 005*1	57,8	46 485*1	57,7
Z własnej inicjatywy delegatur	-	-	18 440	25,0	5 920	6,2	4 972	6,1
Od osób prywatnych	5 191	28,3	6 511	8,8	6 190	6,5	1 876	2,3
Razem	18 363	100	73 781	100	95 234	100	80 813	100

*1 – liczby mieściły w sobie doniesienia od Społecznych Komisji Kontrolo Cen, gdyż część delegatur traktowała je jako wpływ z instytucji społecznych, gdy pozostałe delegatury jako wpływ z własnej inicjatywy

Źródło: AAN, sygn. KSdWzNiSG 25, Działalność Komisji Specjalnej do walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym za lata 1946–1948, s. 54.; także *Komisja Specjalna do Walki z ...*, s. 98.

Liczba rozpoznawanych spraw w ujęciu terytorialnym korespondowała głównie z liczbą ludności na terenie działania poszczególnych delegatur oraz jej strukturą społeczną. Stąd prym w liczbie doniesień wiodła Warszawa, gdzie do Komisji w latach 1946–1949 wpłynęło 35 179 doniesień. W Łodzi, która zajmowała w tej statystyce drugie miejsce, wpłynęło w tym samym czasie 23 793 doniesień, a we Wrocławiu (miejsce trzecie) 18 955 doniesienia. Najmniej obciążonymi delegaturami były umiejscowione w Bielsku (4 663 doniesień) i Jeleniej Górze (5 510 doniesień). Pełną ilustrację omawianego zjawiska zawiera tabela 9.

Tabela 9. Wpływ doniesień do poszczególnych delegatur

Delegatura	1946 r.	1947 r.	1948 r.	1949 r.
Biuro Wykonawcze	-	322	55	10
Białystok	687	1 945	3 039	3 116
Bielsko	449	1 523	1 255	1 436
Bydgoszcz	1 518	3 787	4 984	3 833
Częstochowa	253	1 055	1 689	2 239
Gdańsk	982	3 926	3 401	2 509
Jelenia Góra	317	1 825	1 983	1 385
Katowice	2 023	5 280	4 650	3 769
Kielce	767	3 197	4 930	3 709
Kraków	1 081	4 282	7 973	7 092
Lublin	1 021	4 263	6 861	5 097
Łódź Miejska	1 469	7 848	10 037	4 439
Łódź Wojewódzka	-	-	1 711	5 346
Olsztyn	827	2 617	2 047	1 900

Poznań	1 122	2 722	4 880	4 305
Rzeszów	538	2 623	6 668	5 249
Szczecin	1 041	5 061	5 791	3 147
Wałbrzych	369	2 859	2 220	1 682
Warszawa Miejska	2 101	14 324	13 305	5 449
Warszawa Wojewódzka	-	-	-	10 021
Wrocław	1 798	4 322	7 755	5 080
Razem	18 363	73 781	95 234	80 813

Źródło: AAN, sygn. KSdWzNiSG 25, Działalność Komisji Specjalnej do walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym za lata 1946–1948, s. 55.; Także: *Komisja Specjalna do Walki z...*, s. 99.

Jak zaznaczono, najbardziej dotkliwym środkiem karnym, jakim dysponowała Komisja było skierowanie do obozu pracy przymusowej. Komisja środek ten w okresie swojej działalności zastosowała wobec 79 530 osób, a powodem były czyny kwalifikowane jako: przestępstwo urzędnicze, spekulacja, grabież i przywłaszczenie mienia publicznego, szaber, przekupstwo, przestępstwa dewizowe (handel obcą walutą), przemyt, wykroczenia przeciwko monopolom państwa, nadużycia w związku z pomocą UNRRA²⁸, nielegalny garbunek skór, nielegalny ubój, chuligaństwo oraz wroga propaganda. W zestawieniach tabelarycznych wyróżniano ponadto pozycję „inne”, do której kwalifikowano takie czyny, jak nielegalny przemiał, wstręt do pracy oraz różne formy szkodnictwa. Orzeczenia Komisji o skierowaniu do obozu pracy w latach 1946–1954 według rodzaju przestępstw prezentują tabele 10. i 11.

Tabela 10. Orzeczenia Komisji o skierowaniu do obozu pracy w latach 1946–1949 według rodzaju przestępstw

Rodzaj przestępstwa	Lata							
	1946		1947		1948		1949	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Przestępstwa urzędnicze	216	15,5	900	20,7	1211	23,4	1588	17,4
Spekulacja	256	18,3	518	11,9	621	11,9	1072	11,6

²⁸ United Nations Relief and Rehabilitation Administration, UNRRA (w tłum. z ang. Administracja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy, często również Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy i Odbudowy) – organizacja międzynarodowa utworzona 9 listopada 1943 r. w Waszyngtonie w celu udzielenia pomocy obszarom wyzwolonym w Europie i Azji po zakończeniu II wojny światowej.

Grabież i przywłaszczenie mienia publicznego	170	12,2	207	4,8	331	6,4	-	-
Szaber	120	8,6	209	4,8	-	-	-	-
Przekupstwo	-	-						
Przestępstwa dewizowe*1	106	7,6	180	4,2	189	3,6	196	2,1
Przekroczenie granicy i przemyt	-	-	151	3,5	428	8,3	1516	16,5
Działania przeciwko monopolom państwa	93	6,6	1016	23,4	509	9,8	1278	14,0
Nadużycia w związku z pomocą UNRRA	85	6,1	29	0,7	-	-	-	-
Nielegalny garbunek skór i obrót nimi	21	1,5	270	6,2	735	14,2	709	7,7
Nielegalny ubój	-	-	-	-	314	6,1	2119	23,1
Chuli gaństwo	-	-	-	-	-	-	-	-
Wroga propaganda	-	-	-	-	-	-	-	-
Inne	330	23,6	835	19,3	810	15,6	599	7,0
Razem	1397	100	4335	100	5186	100	9134	100

*1 – również handel obcą walutą

Źródło: Komisja Specjalna do Walki z..., s. 9

Tabela 11. Orzeczenia Komisji o skierowaniu do obozu pracy w latach 1951-1954 według rodzaju przestępstw

Rodzaj przestępstwa	Lata*1							
	1951		1952		1953		1954	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Przestępstwa urzędnicze	1190	11,2	1947	8,6	1470	7,8	333	4,3
Spekulacja	2862	27,1	2672	11,9	4531	24,1	2462	31,7
Grabież i przywłaszczenie mienia publicznego	-	-	-	-	603*1	3,2	108*2	1,5

Szaber	-	-	-	-	-	-	-	-
Przekupstwo	-	-	-	-	-	-	-	-
Przestępstwa dewizowe*3	99	0,8	118	0,6	-	-	78	1,0
Przekroczenie granicy i przemyt	124	1,3	354	1,6	-	-		
Działania przeciwko monopolom państwa	1260*4	12,1	1401*3	6,3	1127*3	6,0	250*3	3,3
Nadużycia w związku z pomocą UNRRA	-	-	-	-	-	-	-	-
Nielegalny garbunek skór i obrót nimi	473	4,6	588	2,6	-	-	507	6,6
Nielegalny ubój	2094	19,8	3741	16,7	742	3,9	-	-
Chulięństwo	395	3,8	4121	18,4	3471	18,5	2697	34,8
Wroga propaganda	322	3,1	1262	5,7	2704	14,4	91	1,1
Inne	1715	16,2	6194	27,6	4159	22,1	1213	15,7
Razem	10534	100	22398	100	18807	100	7739	100

*1 – dla 1950 r. brak danych

*2 – przestępstwa ścigane na podstawie dekretu z 4 marca 1953 r. o ochronie własności społecznej przed drobnymi kradzieżami (Dz.U. z 1953 r., nr 17, poz. 69)

*3 – również handel obcą walutą

*4 – nielegalny wyrób i handel alkoholem

Źródło: *Komisja Specjalna do Walki z ...*, s. 9

Część wyróżnionych wyżej przestępstw, które dla sprawców zakończyły się orzeczeniem tzw. kary obozowej, miała swoje dominujące umiejscowienie terytorialne. Z tego punktu widzenia w nielegalnym garbunku skór przodowały zdecydowanie Kraków, gdzie w 1948 r. z tego tytułu skazano 220 osób, Kielce – 165 osób i Warszawa – 104 osoby. W pozostałych delegaturach liczba skazań z tego powodu wynosiła przeciętnie około 20. W drugiej kategorii (nielegalny ubój), według danych za 1948 r, również przodowały te trzy ośrodki; w Krakowie skazano 59 osób, Kielcach – 51, a w Warszawie – 45. W pozostałych delegaturach liczba skazań mieściła się w wartościach jednocyfrowych. W trzeciej wyróżnionej kategorii (nielegalny wyrób spirytusu) przodowała zdecydowanie Łódź, gdzie skazano z tego tytułu 222 osoby. Ponadto proceder ten ujawniono również w: Warszawie – 97 skazanych osób, Białymstoku – 59, Olsztynie – 17, Rzeszowie – 10, Kielcach – 6, Krakowie i Lublinie po 4 oraz Szczecinie – 3. W pozostałych delegaturach w 1948 r. zarzut taki się nie pojawił.

Drugi samoistny środek, jakim dysponowała Komisja – kara grzywny – został zastosowany w latach 1945–1954 w 248 706 orzeczeniach. Osoby skazane

na tę karę zostały zobowiązane do uiszczenia grzywien w łącznej wysokości 2 448 838 386 zł. Ponadto Komisja w latach 1945–1949 zdecydowała w 9 925 orzeczeniach o przepadku mienia, którego wartość wynosiła 478 367 521 zł. Sumaryczne dane dotyczące tej działalności Komisji²⁹, jak również orzeczanych przez nią kar w formie skierowania do obozu pracy, prezentuje tabela 12.

Tabela 12. Orzeczenia Komisji w latach 1945–1954

Rodzaj orzeczenia	Lata								
	1945–1946	1947	1948	1949	1950*1	1951	1952	1953	1954*2
Obóz pracy (liczba osób)	1 397	4 335	5 186	9 134	4 686	10 534	22 398*3	18 807	7 739
Grzywna (liczba osób)		21 890	44 865	33 223		30 377*4	50 608*4	34 624*4	13 119*4
Grzywna (suma w zł)		81 899 617	929 357 803	821 241 885	537 830 699	15 719 022	18 145 000	30 633 005	12 011 355
Przepadki (liczba spraw)	376	2 075	1 901	5 573					
Przepadki (suma w zł)	85 248 822	115 027 967	220 311 367	57 779 365					

*1 – dane za styczeń – sierpień

*2 – dane za styczeń listopad

*3 – według innych danych Komisji Specjalnej – 22 145

*4 – grzywna jako kara zasadnicza

*5 – gotówka w zł oraz waluty, złoto, ruchomości przeliczane na zł.

Źródło: *Komisja Specjalna do Walki z ...*, s. 9

Komisja Specjalna do Walki ze Spekulacją i Szkodnictwem Gospodarczym została zlikwidowana dekretem z 23 grudnia 1954 r., który zaczął obowiązywać 1 stycznia 1955 r.³⁰ Istniała więc ponad 9 lat. Była organem o charakterze inkwizycyjnym, zarówno w stadium organu dochodzeniowo-orzekającego, jak i wyłącznie orzekającego. Uosabiała brak respektu dla jednej z kardynalnych zasad, że karać mogą tylko sądy i że każdy ma prawo do sądu. Realizowała głównie politykę, a nie prawo. Była organem represji, a nie wymiaru sprawiedliwości; była –

²⁹ Komisja w ramach spraw załatwianych we własnym zakresie stosowała również umorzenie dochodzenia lub zawieszenie postępowania. Mogła też kierować sprawy do prokuratury bądź sądów, korzystając z trybu zwykłego bądź doraźnego.

³⁰ Dz.U. z 1954 r., nr 57, poz. 282, Dekret z dnia 23 grudnia 1954 r. o zniesieniu Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym.

tak jak to ujął Adam Lityński – organem do walki³¹, co oficjalnie i bez ogródek anonsowała jej nazwa własna. Praktyka jej działalności w pełni korespondowała z celami, dla których została powołana.

3. ZAGROŻENIE PRZESTĘPCZOŚCIĄ KWALIFIKOWANĄ JAKO POLITYCZNA

Od początku Polski Ludowej siły polityczne, które przejęły wówczas władzę, nie ukrywały, że prawo karne ma odegrać istotną rolę w realizacji celów politycznych i gospodarczych, w zachowaniu i umocnieniu podstaw ustroju powojennego państwa. Stąd spośród wielu ustaw i dekretów karnych bądź zawierających przepisy karne, wyjątkowe znaczenie miały te, które typizowały przestępstwa przeciwko państwu³². Za szczególnie restrykcyjne w tym zakresie uznaje się:

- Dekret z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego³³;
- Dekret z dnia 30 października 1944 r. o ochronie Państwa³⁴;
- Dekret z dnia 16 listopada 1945 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa³⁵;
- Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego³⁶;
- Dekret z dnia 13 czerwca 1946 r. o przestępstwach szczególnie niebezpiecznych w okresie odbudowy Państwa³⁷.

Podstawowym organem stojącym na straży przepisów chroniących nowy porządek społeczno-polityczny był tworzony od lipca 1944 r. aparat bezpieczeństwa publicznego³⁸. Jego dominująca rola wynikała z adaptacji wzorców radzieckich, przyznających tej części aparatu państwowego rolę szczególną. Przekonanie to było powszechne i ogólnie respektowane, a jednym z wielu tego bezspornych

³¹ A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 215.

³² Szerzej: P. Kładoczny, *Prawo jako narzędzie represji w Polsce Ludowej (1944–1956). Prawna analiza kategorii przestępstw przeciwko państwu*, Warszawa 2004.

³³ Dz.U. z 1944 r. nr 4, poz. 16.

³⁴ Dz.U. z 1944 r. nr 10, poz. 50.

³⁵ Dz.U. z 1945 r. nr 53, poz. 300.

³⁶ Dz.U. z 1946 r. nr 5, poz. 46.

³⁷ Dz.U. z 1946 r. nr 30, poz. 192. Nosił taki sam tytuł, jak dekret z 16 listopada 1945 r. Był powszechnie znany pod nazwą małego kodeksu karnego (m.k.k.)

³⁸ Powołany 21 lipca 1944 roku Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (PKWN) miał w swym składzie trzynaście resortów; jednym z nich był Resort Bezpieczeństwa Publicznego (RBP). Równoległe z rozwijaniem RBP, powoływano jego jednostki terenowe: Wojewódzkie (WUBP), Miejskie (MUBP) oraz Powiatowe (PUBP) Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego.

dowodów jest pismo ministra sprawiedliwości³⁹ z 22 czerwca 1946 r. do prokuratorów apelacyjnych i okręgowych, które wyjaśniało:

Jeśli przestępstwo ma charakter polityczny lub może mieć skutki polityczne, należy dochodzenie prowadzić za pośrednictwem UB, a nie organów MO. Sprawy takie zasadniczo winny być pozostawione organom BP, aż do ukończenia dochodzenia, chyba, że organ BP zrezygnuje z prowadzenia dochodzenia.⁴⁰

Aparat bezpieczeństwa publicznego w roli strażnika nowej rzeczywistości ustrojowej był organem niezmiernie efektywnym. Pozwoliło to Andrzejowi Paczkowskiemu podzielić pierwsze dziesięciolecie Polski Ludowej na dwa okresy: podbój państwa, czyli terror masowy (1944–1947) oraz podbój społeczeństwa, czyli terror powszechny (1948–1956)⁴¹. Masowość represji – mającej podłoże polityczne – w tym czasie potwierdzają tabelaryczne zestawienia własne aparatu bezpieczeństwa publicznego. Zostały one usystematyzowane w dwóch porządkach gromadzenia. Pierwsze z tych zestawień informuje o liczbie tzw. aktów wrogiej działalności według rodzajów przestępstw. Należy przy tym zastrzec, że wykaz ten miał dwa arkusze sprawozdawcze. Zestawienie dla lat 1944–1948, zaprezentowane w tabeli 13., eksponuje głównie różne formy działań skierowane przeciwko osobom, instytucjom i obiektom. Z kolei zestawienie dla lat 1949–1956, zaprezentowane w tabeli 14., typizuje tzw. akty wrogiej działalności w systematyce zbliżonej do rodzajów przestępstw.

Tabela 13. Tzw. akty wrogiej działalności w latach 1944–1948

Akty wrogiej działalności	Lata					Razem
	1944	1945	1946	1947	1948	
Napady na:						
siedziby instytucji i urzędów	56	1 742	2 724	1 039	563	6 124
koleje i mosty		263	648	80	39	1 030
linie telefoniczne i telegraficzne		169	183	38	5	395
inne obiekty	22	790	1 398	1 096	946	4 252
funkcjonariuszy UB	5	431	315	86	49	886

³⁹ Funkcję tę pełnił wówczas Henryk Świątkowski.

⁴⁰ W ślad za: K. Kozłowski, *Między racją stanu a stalinizmem Pierwsze dziesięć lat władzy politycznej na Pomorzu Zachodnim 1945–1955*, Warszawa–Szczecin 2000, s. 69.

⁴¹ A. Paczkowski, *Polacy pod obcą i własną przemocą*, [w:] S. Courtois i in., *Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania*, wstęp do wydania polskiego K. Kersten, Warszawa 1999, s. 351–365.

funkcjonariuszy MO	17	487	467	210	104	1 285
żołnierzy WP	19	242	459	70	19	809
żołnierzy A. Cz.	22	335	139	13	3	512
różne	214	4 642	6 356	4 071	2 485	17 768
Zabójstwa, w tym na:						
funkcjonariuszach UB, MO, żołnierzach WP, A.Cz.	237	3 261	2 486	625	212	6 821
działaczach państw- owych i społecznych	105	719	790	310	208	2 132
ludności cywilnej	381	4 846	2 145	654	173	4 476
Inne przejawy terroru	57	1 114	1 620	1 369	316	4 476
Razem	1 135	19 041	19 730	9 661	5 122	54 689

Źródło: Zestawienia ilościowe obrazujące działalność antypaństwową i przeciwdziałanie organów bezpieczeństwa w latach 1944–1968, oprac. zespół Biura „C” Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Warszawa 1969, s. 24.

Tabela 14. Tzw. akty wrogiej działalności w latach 1949–1956

Akty wrogiej działalności	Lata							
	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956
Napady na:								
instytucje państwowe i osoby prywatne	2 093	879	955	802	1 389	1 359	1 069	641
funkcjonariuszy UB, MO i żołnierzy	164	83	154	70	112	92	10	204
członków PZPR i działaczy społecz- nych	151	82	100	108	203	94	24	14
Zabójstwa i morder- stwa	273	163	125	91	68	38	88	63
Włamania i rabunki	651	595	773	1 280	2 418	3 813	2 850	5 407
Dywersja i sabotaż	956	577	660	1 564	861	782	635	186
Awarie	222	1 286	1 140	8 794	3 433	2 438	2 500	23
Požary	437	505	2 988	2 115	3 843	4 959	232	172
Wroga propaganda	1 756	2 031	1 946	6 293	5 124	2 482	3 024	1 703
Inne	284	157	671	16 520	994	108	4 650	1 386
Razem	6 987	6 358	9 512	37 637	18 445	16 165	15 082	9 799

Opracowanie własne na podstawie: *Zestawienia ilościowe obrazujące działalność ...*, s. 25–26.

Przyjęta dla lat 1944–1948 systematyka tzw. aktów wrogiej działalności sprawiała, że dużą ich część trudno było przypisać do wyszczególnionych w tabeli kategorii czynów. Stąd przeważająca ich część była rejestrowana jako „różne” bądź „inne”. Nie pozwala to naturalnie na poznanie przypisywanego im charakteru. Ułomność ta została ograniczona w wykazie dotyczącym lat 1949–1956 w którym zarejestrowane zdarzenia były z reguły przypisywane do konkretnych kategorii. Stąd w pozycji „inne” odnotowano skromną liczbę zdarzeń. Wyjątkiem od tej reguły były dane z roku 1952, w którym jako „inne” zidentyfikowano 16 520 zdarzeń, co jednocześnie zwielokrotniło ogólny bilans incydentów w stosunku do roku poprzedniego. Wydaje się, że ta ezopowa identyfikacja dotyczyła głównie chłopów niewywiązujących się z obowiązkowych dostaw, co traktowano jako czyn wrogi⁴². W późniejszym okresie „ciężar” walki z tym zjawiskiem przejęła MO, stąd bilans zdarzeń zmalał o ponad 50%. Podobne zjawisko – choć w mniejszej skali – zaistniało w roku 1955, kiedy to w statystykach odnotowano 4 650 niezidentyfikowanych zdarzeń.

Represja *stricte* polityczna, co kilkakrotnie sygnalizowano, była domeną aparatu bezpieczeństwa publicznego. Jego represyjność w latach 1944–1959 ilustrują dane zawarte w tabeli 15. (liczba aresztowanych w latach 1945–1949), tabeli 16. (liczba aresztowanych w latach 1950–1954) oraz tabeli 17. (liczba aresztowanych w latach 1955–1959).

Tabela 15. Aresztowani przez aparat bezpieczeństwa publicznego w latach 1945–1949 wg. postawionych zarzutów

Kategorie przestępstwa	Lata				
	1945	1946	1947	1948	1949
Szpiegostwo	90	229	289	709	654
Członkowie nielegalnych organizacji	10 641	14 869	6 616	4 242	4 457
Współpraca z czł. nielegalnych organiza.	538	1 668	2 118	1 968	1 502
Terror, bandytyzm polityczny	2 174	6 443	4 974	3 119	2 409
Dywersja, sabotaż, szkodnictwo gospod.	541	1 248	1 798	2 099	2 519
Wystąpienia antypaństwowe	114	489	22	23	262
Wroga propaganda (kolportaż ulotek)	366	1 117	1 178	710	1 073

⁴² Według cząstkowych danych do marca 1952 r. z powodu niewykonania obowiązkowych danych ukarano w trybie karno-administracyjnym ponad 50 000 chłopów; za: D. Jarosz *Funkcjonowanie stalinowskiego systemu represji wobec chłopów w latach 1950–1956*, [w:] W. Kulesza, A. Rzepliński (red.), *Przestępstwa, sędziów i prokuratorów w Polsce lat 1944–1956*, Warszawa 2000, s. 318.

Wroga działalność kleru	Dane zawarte są w innych pozycjach				
Świadkowie Jehowy	*	*	*	*	6
Zdrada tajemnicy państwowej	*	1	*	4	8
Nielegalne przekroczenie granicy	134	421	1 221	1 030	869
Nielegalne posiadanie broni	2 413	6 581	3 909	5 067	3 257
Działalność faszystowska do 1939 r.	475	409	242	35	20
Przestępstwa okupacyjne	20 812	5 204	3 141	2 021	2 143
Dezercja	1 366	990	432	173	132
Przestępstwa służbowe funkcjon. UB	69	113	258	227	265
Inne	5 415	4 629	4 323	3 016	3 272
Razem	45 148	44 411	30 521	24 443	22 848

Źródło: *Zestawienia ilościowe obrazujące działalność ...*, s. 55.

Tabela 16. Aresztowani przez aparat bezpieczeństwa publicznego w latach 1950–1954 wg. postawionych zarzutów

Kategorie przestępstwa	Lata				
	1950	1951	1952	1953	1954
Szpiegostwo	872	294	494	378	277
Członkowie nielegalnych organizacji	4.210	1.975	4.015	1 251	627
Współpraca z czł. nielegalnych organiza.	843	274	522	68	37
Terror, bandytyzm polityczny	1 605	960	1 226	663	614
Dywersja, sabotaż, szkodnictwo gospod.	1 831	1 429	2 313	1 200	525
Wystąpienia antypaństwowe	22	11	27	6	11
Wroga propaganda (kolportaż ulotek)	3 588	1 348	3 166	2 192	799
Wroga działalność kleru	Dane zawarte są w innych pozycjach				
Świadkowie Jehowy	121	36	67	5	34
Zdrada tajemnicy państwowej	9	15	29	8	3
Nielegalne przekroczenie granicy	1 010	953	1 323	660	447
Nielegalne posiadanie broni	2 103	709	930	527	397
Działalność faszystowska do 1939 r.	43	92	115	105	43
Przestępstwa okupacyjne	2 026	468	426	329	207
Dezercja	94	61	137	78	42
Przestępstwa służbowe funkcjon. UB	274	281	241	163	110
Inne	2 076	1 168	1 754	1 135	487
Razem	20 727	10 074	16 785	8 768	4 660

Opracowanie własne na podstawie: *Zestawienia ilościowe obrazujące działalność ...*, s. 56–57.

Tabela 17. Aresztowani przez aparat bezpieczeństwa publicznego w latach 1955–1959 wg. postawionych zarzutów

Kategorie przestępstwa	Lata				
	1955	1956	1957	1958	1959
Szpiegostwo	141	41	23	33	40
Członkowie nielegalnych organizacji	311	113	65	64	70
Współpraca z czł. nielegalnych organiza.	44	37			
Terror, bandytyzm polityczny	300	114	60	16	7
Dywersja, sabotaż, szkodnictwo gospod.	129	128	120	122	163
Wystąpienia antypaństwowe		382*1	178*2	3	26
Wroga propaganda (kolportaż ulotek)	236	175	59	50	98
Wroga działalność kleru				59	22
Świadkowie Jehowy	15	10	2	65	114
Zdrada tajemnicy państwowej	2	4	5		
Nielegalne przekroczenie granicy	562	331	334		
Nielegalne posiadanie broni	121	102	17	30	42
Działalność faszystowska do 1939 r.	6	1	2		
Przestępstwa okupacyjne	59	27	4	18	22
Dezercja	8	3	1		
Przestępstwa służbowe funkcjon. UB			14		
Inne	134	82	22	144	85
Razem	2 068	1 550	906	604	689

*1 – w tym w wypadkach poznańskich aresztowanie 377 osób

*2 – za wystąpienia antypaństwowe studentów w Warszawie

Opracowanie własne na podstawie: *Zestawienia ilościowe obrazujące działalność ...*, s. 57–58.

Przedstawione trzy powyższe wykazy wymagają przynajmniej krótkiego komentarza. Przede wszystkim należy zasygnalizować, że liczba osób aresztowanych przez aparat bezpieczeństwa publicznego nie może być utożsamiana z liczbą represjonowanych, których było znacznie więcej. Wspomniana wielkość tożsama jest raczej z liczbą osób, wobec których sformalizowano akt oskarżenia i przekazano wymiarowi sprawiedliwości. Nie obejmuje ona natomiast osób przetrzymywanych w aresztach UB bez nakazu zatrzymania⁴³, a także bardzo znaczącej

⁴³ Z danych zawartych w zarządzeniu ministra bezpieczeństwa publicznego nr 64 z 1 grudnia 1950 r. wynika, że w grudniu tego roku w aresztach aparatu bezpieczeństwa były przetrzymywane

liczby osób zatrzymywanych w ramach masowych akcji represyjnych⁴⁴ i dość szybko zwalnianych; m.in. z braku dostatecznej liczby miejsc w ośrodkach odosobnienia⁴⁵.

Liczba aresztowanych – pomijając powyższe zastrzeżenie o nieutożsamianiu ich z liczbą represjonowanych – sygnalizuje również stopień represyjności państwa motywowany przesłankami politycznymi. Wykazy potwierdzają w sposób bezstronny bardzo wysoki stopień represyjności tym motywowany aż do 1954 r. Zmiany polityczne, jakie zostały wówczas zapoczątkowane represyjność tę zaczęły osłabiać, co nie oznacza, że zaczęła ona zanikać. Zmniejszona o 50% liczba aresztowanych przez aparat bezpieczeństwa w 1955 r. w stosunku do roku poprzedniego była niewątpliwie następstwem zapoczątkowanej krytyki tego resortu, czego elementem były zmiany organizacyjne go dotyczące, w tym zastąpienie Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego przez Komitet ds. Bezpieczeństwa Publicznego⁴⁶. Z kolei sprowadzenie liczby aresztowanych przez aparat bezpieczeństwa w 1957 r. do liczby trzycyfrowej musi być związane z tzw. zwrotem październikowym 1956 r., utożsamianym z pewną liberalizacją systemu politycznego, której efektem było m.in. uwolnienie części więźniów politycznych i duchowieństwa. Wprowadzone do tabeli 17. dane dotyczące lat 1957–1959 potwierdzają zmiany w polityce represyjnej państwa motywowanej przesłankami politycznymi. Tego typu represje nie zaniknęły, lecz znacznie zmniejszyła się ich skala.

ZAKOŃCZENIE

Jak przypomniano na wstępie, skala przestępczości ma różne wymiary. W badaniach dotyczących pierwszego dziesięciolecia Polski powojennej pewna wiedza związana z tym zjawiskiem dotyczy przestępczości ujawnionej,

bez sankcji prokuratorskich 582 osoby, z czego Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego przetrzymywało 144 osoby w takiej sytuacji, a jego jednostki terenowe 438 takich zatrzymanych; Biuro Ewidencji i Archiwum Urzędu Ochrony Państwa, Akty Normatywne MBP – 1950 r.

⁴⁴ Jedna z takich akcji – opatrzona kryptonimem „K” została przeprowadzona w październiku 1950 r.; miała charakter epizodyczny, tj. nie była powtarzana pod tym kryptonimem. Nie była też wymierzona w konkretne środowisko społeczne; jej adresat był bardziej ogólny, określony mianem tych: „...którzy aktualnie inspirują, podsycają do wrogości i prowadzą wrogą działalność antypaństwową”.

⁴⁵ D. Jarosz przyjmuje np., że w 1948 r. jedna osoba pozbawiona wolności przypadała na 140 mieszkańców, co w liczbach bezwzględnych równało się około 180 000 represjonowanych; za Sprawozdaniem z konferencji naukowej „Polska–ZSRR 1945–1989. Węzłowe problemy. Dziedzictwo przeszłości”, „Dzieje Najnowsze” 2004, nr 1, s. 239.

⁴⁶ Dz.U. z 1954 r. nr 54, poz. 269, Dekret z dnia 7 grudnia 1954 r. o naczelnym organach administracji państwowej w zakresie spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa publicznego.

czego dowodzą zaprezentowane wyżej dane tabelaryczne⁴⁷. Mniej wyczerpujące są dane dotyczące przestępczości osądzonej, co ma swoje dwa podstawowe źródła. Po pierwsze wynikało to z pewnego chaosu organizacyjnego aparatu wymiaru sprawiedliwości, czego wyrazem był fakt, że poważna liczba kart karnych skazanych nie była w ogóle przesyłana przez sądy do rejestru skazanych bądź była nadsyłana z opóźnieniem. Z badań J. Jasińskiego wynika, że w latach 1951–1955 odsetek braków kart karnych wynosił odpowiednio: 12,5%, 28,4%, 5,8%, 8,9% i 8,6%⁴⁸. Drugą przyczyną sygnalizowanej niewiedzy wynika z wyłączenia w latach 1944–1954 spod kompetencji sądów powszechnych spraw karnych osób cywilnych, przekazanych do właściwości sądów wojskowych. Ponadto w tych samych latach spod kompetencji sądów powszechnych wyłączono również pokaźną grupę przestępstw godzących w interesy życia gospodarczego państwa, powierzając orzecznictwo w tych sprawach KSdWzNiSG.

Wspomniane wyżej przyczyny powodują, że dane dotyczące przestępczości osądzonej zaprezentowane w tabeli 18. odnoszą się w przeważającej części do przestępczości kwalifikowanej jako kryminalna. Pamiętając, że w latach 1945–1950 przestępczość ujawniona kształtowała się ona na poziomie ponad 200 tys. czynów rocznie, a w latach 1951–1956 na poziomie ponad 300 tys. czynów rocznie (patrz tabele 1. i 4.), to skuteczność dowodowa w postępowaniu sądowym wobec sprawców tych czynów wynosiła około 50%.

Tabela 18. Prawomocne skazania przez sądy powszechne w latach 1946–1955

Rok	Prawomocnie skazani				
	Według kart karnych		Według sprawozdań		
	Liczba bezwzględna	Wskaźnik dynamiki	Liczba bezwzględna	Wskaźnik dynamiki	Współczynnik na 100 tys. ludności
1946	82 216	100,0	b.d.	-	-
1947	105 769	128,6	b.d.	-	-
1948	171 794	208,9	b.d.	-	-
1949	160 806	195,6	b.d.	-	-
1950	163 312	198,6	b.d.	-	-
1951	136 633	188,2	178 504	100,0	699,8

⁴⁷ Odmienny pogląd wyrażała przywoływana już M. Melezini, która odnosząc się do przestępczości tego okresu stwierdziła, że „Sprawa dynamiki i struktury przestępczości ujawnionej w pierwszych latach powojennych (do 1954 r.) została pominięta ze względu na brak jakichkolwiek danych statystycznych”, [w:] M. Melezini, *Punytwność wymiaru sprawiedliwości ...*, s. 322.

⁴⁸ Za: M. Melezini, *Punytwność wymiaru sprawiedliwości ...*, s. 324.

1952	139 801	170,0	190 521	106,7	732,8
1953	155 602	189,2	165 193	92,5	623,1
1954	189 591	230,6	208 174	116,6	770,7
1955	207 146	251,9	226 606	126,9	822,5

Źródło: M. Melezini, *Punitivność wymiaru sprawiedliwości ...*, s. 323.

Stosunek przestępczości ujawnionej do przestępczości osądzonej w obrębie przestępczości kwalifikowanej jako gospodarcza, jest w obrębie wielu czynów bardzo do siebie zbliżony. Wynikało to z charakteru KSdWzNiSG właściwej w tych sprawach, będącej organem przyjmującym zawiadomienia jak i orzekającym. Można stąd przyjąć, że wykazywana przez nią liczba skazanych, odpowiadała rzeczywistości, podobnie jak podstawa orzeczenia kar, jakimi dysponowała. Zupełnie oddzielną rzeczą pozostaje natomiast zasadność powołania Komisji, forma jej funkcjonowania oraz słuszność w penalizowaniu wszystkich czynów będących jej właściwością.

Najwięcej niejasności pozostawiają dane dotyczące przestępczości kwalifikowanej jako polityczna. Podstawowa związana jest naturalnie z zasadnością takiego kwalifikowania czynów. Odnosi się jednak do tego bogata już literatura przedmiotu, co zwalnia z rozwijania tej bardzo złożonej kwestii w niniejszym opracowaniu. Niejasności związane są również z liczbami. Jedna została już wspomniana: autor stoi na stanowisku, że wykazywana przez aparat bezpieczeństwa publicznego liczba osób aresztowanych nie może być (z wyjaśnianych powodów) utożsamiana z liczbą represjonowanych. Skoro znamy wyłącznie wartości orientacyjne, trudno jest spekulować o stosunku przestępczości ujawnionej do osądzonej. Nie mamy statystycznych danych tabelarycznych dotyczących tej ostatniej, a ustalenia z tego zakresu mają charakter cząstkowy. Np. Irena Rzeplińska ustaliła, że w latach 1949–1958 na mocy przepisów tzw. dekretu sierpniowego⁴⁹ skazano 7 644 osoby⁵⁰. Z kolei Anna Machnikowska podaje, że według danych Ministerstwa Sprawiedliwości wszystkie specjalne sądy karne w latach 1945–1950 na podstawie tego dekretu wydały 3 954 wyroki skazujące, w tym 721 na karę śmierci⁵¹. Przepięstwa kwalifikowane jako polityczne, a popełniane przez osoby cywilne, były też zagrożone odpowiedzialnością przed sądami wojskowymi, co

⁴⁹ Dz.U. z 1944 r. nr 4, poz. 16, Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego.

⁵⁰ I. Rzeplińska, *Konfiskata mienia. Studium z historii polityki kryminalnej*, Warszawa 1997, s. 50.

⁵¹ A. Machnikowska, *Sądownictwo karne na Pomorzu Gdańskim w latach 1945–1950*, [w:] T. Maciejewski (red.), *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, Koszalin 1999, s. 393.

wynikało z wprowadzonego w życie 23 września 1944 r. kodeksu karnego Wojska Polskiego⁵². Były to sądy szczególnie represyjne, co potwierdzają dotychczasowe ustalenia. Według danych powołanych w pracy Jerzego Poksińskiego⁵³, odwołującego się do ustaleń innych autorów, w latach 1944–1949 sądy te wydały 45 tys. wyroków skazujących w stosunku do osób cywilnych – nie wyklucza się, że ich liczba mogła być wyższa nawet o 10 tysięcy. Z kolei z pracy Marii Stanowskiej⁵⁴ korzystającej z ustaleń dokonanych przez Jerzego Paśnika wynika, że w latach 1946–1953 sądy wojskowe skazały 64 887 osób za przestępstwa przeciwko państwu, w tym: 25 046 osób – za udział w nielegalnym związku, 1 851 osób – za szpiegostwo, 729 osób – za sabotaż, 2 283 osoby – za gwałtowny zamach, 1 900 osób – za wrogą propagandę, 26 527 osób – za nielegalne posiadanie broni oraz 6 551 osób – za niedoniesienie o przestępstwie i naruszenie przepisów o ochronie tajemnicy państwowej.

Liczne zastrzeżenia dotyczące przywoływanych wyżej danych prowadzą do konkluzji, że przestępczość w Polsce w latach 1944–1956 jest zjawiskiem rozpoznany wycinkowo. Powinno to być naturalnie przesłanką do podejmowania badań likwidujących owe zaniebdania.

CRIME IN POLAND BETWEEN 1944 AND 1956. AN ATTEMPT
TO CREATE AGGREGATE DATA ON THE BASIS OF OWN DATA
OF LAW ENFORCEMENT SERVICES

Summary

Crime is an exceptionally wide phenomenon and that is why it is subjected to numerous methods of systematization. The article concentrates on the disclosed volume of crime in Poland between 1944 and 1956. The basis is composed of own data accumulated by the Polish communist-era police (the official name of the police in Poland between 1944 and 1990 was *Milicja Obywatelska*), the Special Committee to Combat Economic Misuse and Sabotage as well as by public security organizations. In accordance with these institutions' characteristics, crime belonging to their purview was classified into the following groups of offences: criminal, economic and political. Basic dangers which were connected with them are presented in a statistical format in the form of 18 tables.

⁵² Dz.U. z 1944 r. nr 6, poz. 27, Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. – Kodeks Karny Wojska Polskiego.

⁵³ J. Poksiński, *My, sędziowie, nie od Boga...Z dziejów sądownictwa wojskowego PRL 1944–1956. Materiały i dokumenty*, Warszawa 1996, s. 107.

⁵⁴ M. Stanowska, *Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach rehabilitacyjnych w latach 1988–1991*, „Archiwum Kryminalistyki” 1993, t. XIX, s. 137.

TAUX DE CRIMINALITE EN POLOGNE DANS LES ANNEES 1944–1956. UNE
TENTATIVE DE RESUMES BASES SUR LES PROPRES DOSSIERS
DU SERVICE DE POLICE

Resumé

Le crime étant un phénomène extrêmement large, il est l'objet de nombreuses systématisations. L'article se concentre sur l'ampleur des crimes commis en Pologne de 1944 à 1956. L'auteur s'est appuyé sur des documents produits par l'appareil policier, à savoir, la Milice citoyenne (Milicja Obywatelska), la Commission spéciale de lutte contre la fraude et le préjudice économique et les organes de sécurité publique. Conformément aux compétences de ces institutions, la délinquance qui les intéressait a été divisée en trois catégories: criminelle, économique et politique. Les principales menaces qui leur sont associées sont présentées sous forme statistique dans 18 tableaux.